

TANULMÁNYOK

ANDRÉ GOUNELLE

A SZABADELVŰ PROTESTANTIZMUS*

Nincs szándékomban a liberális protestantizmusnak a történetét bemutatni, de mégis hangsúlyozni szeretném, hogy történeti szempontból nem valami új mozgalomról, irányzatról van szó. Gyökerei a 16. századba nyúlnak vissza, képviselői közül megemlíthetjük Sebastian Castelliont és Socinus Faustust. Castellion szabadelvű gondolkozó és a Biblia hűséges gyermeke volt, aki erélyesen tiltakozott Miguel Servetnek 1553-ban Genfben történt kivégzése ellen és a vallásos türelmet védelmezte Kálvinnal szemben. Socinus olaszországi szabadelvű keresztény (non-konformista), unitárius szellemű egyházat alapított Lengyelországban, ahol 1664-ben meghalt.

A szabadelvű vallásos gondolkodás a felvilágosodás hatására a 18. században tovább fejlődött. Nagy szerepet játszott a 19. századi protestantizmus életében is, hozzájárult a történelmi bibliakutatás elindulásához és fejlődéséhez. Olyan személyek, mint például Charles Wagner, még a protestantizmuson kívül is éreztették hatásukat. A 20. században a barthiánus teológia nyomása csak megsokszorozta az erőket. Jelentős változásokon megy keresztül olyan gondolkodók hatása alatt, mint pl. Albert Schweitzer, Rudolf Bultman és Paul Tillich.

A szabadelvű (liberális) kifejezés bizonytalan és nem pontos. A kifejezést használták a filozófiában, politikában, gazdaságban, a nevelésben és nyilvánvalóan a vallás területén is.

A szabadelvű protestantizmus meghatározása nem könnyű feladat, annak ellenére, hogy egy közös lelkeséget foglal magában. A tanulmányban ennek legfontosabb jellegzetességeit szeretném körvonalazni a megértés érdekében.

1. Ésszerű hit és hívő értelem

A szabadelvű protestantizmus az ésszerű hit és a hívő értelem szorgalmazója. Visszautasít minden kísérletet, amely arra irányul, hogy elválassza a vallást az értelemtől. A kereszténységben látszólag tiszteletreméltó irányzatok vannak, amelyek úgy tekintenek a hitre, mint az emberi értelemtől különálló valóságra, amely a kifürkészhetetlen titoknak az elfogadását jelentené. Ezek az

* Megjelent a Faith and Freedom című folyóirat 1996. év 49. évfolyamában. (142. szám, 21-33 l.) Fordította: dr. Rezi Elek.

irányzatok szembeállítják - ahogy Pascal tette - "Izsáknak, Ábrahámnak, Jákóbnak Istenét a filozófusok és a gondolkodók (bölcsek) Istenével". Hangsúlyozzák, hogy a bibliai kijelentésnek semmi köze nincs a filozófiai gondolkodáshoz, a hit hallgatásra kényszeríti az értelmet.

A szabadelvű protestantizmus a folyamatosságra, az összefüggésre, a kölcsönös viszonyra és a kapcsolódásokra tekint. A kultúrával dialógusban áll. Anélkül, hogy tagadná a titokzatosság létezését vagy összetévesztené a hitet az értelemmel, éppen azt keresi, hogy összhangba hozza azokat. Tillich írta: "Válaszul Pascalnak azt mondhatom: Ábrahámnak, Izsáknak, Jákóbnak és a filozófusoknak az Istene ugyanaz az Isten."

Albert Schweizer munkássága jól szemlélteti ezt az irányulást. Rámutatott arra, hogy az önálló gondolkodás veszélyeztetve van világunkban. A modern társadalom kevés helyet biztosít az elmélkedésnek; inkább a cselekvésre és a technikára helyezi a hangsúlyt. Célja a hatékonyság és a profit megalapozása; nem bízunk azokban, akik önálló véleményformálásra törekednek, akik kérdéseket fogalmaznak meg, vagy előítéleteket tesznek próbára. Az ilyen embereket bajbakeverőknek tekintik, és úgy látják, hogy el kell szigetelni őket. Másrészt a modern élet nagyon időigényes. Nyugtalan és felületes emberré formál át mindnyájunkat. Nagyon sok lényeges dolog kihull érdeklődési körünkől. Állandó sietésben, rohanásban élünk, s a gondolkodás fárasztóvá válik számunkra. Pedig a gondolkodás az emberi nagyság és méltóság tartozéka, és azt feladni az emberség megcsönkítését jelentené.

Az önálló gondolkodásra szükség van a vallás világában is, azért hogy megóvjon az eltévelyegtől és a beszűküléstől. A helyesen alkalmazott értelem nem teszi racionálissá a vallást. Elismeri, hogy az értelem nem mindenre tud feleletet adni, és korlátozott az élet és a világegyetem misztériumainak a megmagyarázásában. Elismeri a saját határait és azokat a dimenziókat, amelyek meghaladják. A lényege abban áll, hogy a kritikai és a nyitott szellemiséget fenntartsa. Az értelem nem engedi a felületességet a hit, a szó és a cselekedés területén.

Napjainkban az érzélgős, túláradó kegyeskedés különböző megnyilvánulásaival is találkozunk, amelyet a szociológusok "forrónak" neveznek. A kegyességi irányzatok az érzelgősséget szorgalmazzák és félnek az értelem használatától. Úgy szintén találkozunk erősen dogmatikus, fundamentalista szemléletű irányzatokkal, amelyek megállapítják, hogy követők mit higgyenek és hogyan cselekedjenek, ugyanakkor megtiltják követőiknek az önálló gondolkodást, mérlegelést, vizsgáldást, kutatást, ítélezést a vallás világában. Ezzel leépül az egyéni meglátások értékessége, mert mások gondolkoznak helyettük.

A szabadelvű protestantizmus követői önállóan is keresik, kutatják az igazságot, s bár tudják, hogy a teljes igazság nem érhető el, mégis kitartóak ebben a törekvésükben. Nem felejthetjük el, hogy a Biblia üzenete szerint is Isten nemcsak hitet, érzelmet és akaratot ajándékozott gyermekeinek, hanem értelmet is. Istent értelemmel is kell szeretni - tanította Jézus. Az értelem nem gyengíti a hitet, sokkal inkább megerősíti azt. Az értelem használata a legheylesőbb védekezési lehetőség a vallásos fundamentalizmus és a szélsőséges politikai megnyilvánulások fenyegető veszélyei ellen.

2. A Biblia tudományos tanulmányozása

A szabadelvű protestantizmus legjellegzetesebb vonásai közé sorolták már korábban is a Biblia tudományos tanulmányozásának a szorgalmazását. Ezzel a törekvéssel nagyban hozzájárult a bibliakutatás elindulásához, különösképpen az Újszövetség területén.

A keresztények többsége úgy tekint a Bibliára, mint a kijelentés könyvére, amelynek szövege, ha nem is volt szó szerint diktálva, mégis isteni eredetű.

Ezzel ellentétben a szabadelvű protestantizmus azt állítja, hogy a Bibliának nemcsak isteni, hanem emberi feltétele is van. A Bibliában az embernek bizonyágtevését láthatjuk az isteni kijelentéshez. A terjedelmes könyvgyűjtemény azt mondja el, hogy bizonyos emberek hogyan fogták fel és értették meg mindazt, amit Isten cselekedett és mondott.

Tudjuk azt, hogy Jézus nem írta le életét és tanításait. Személyéről és tanításairól annyit tudunk, amennyit a tanítványai hátrahagytak. A tanítványok eszméi, tudásuk, felfogásuk is tükröződnek a Jézusról szóló történetekben; a tanítványok irányították vagy éppen elferdítették a bizonyágtevést. Kétségtelenül, az egyetlen elfogadható dokumentumnak Jézusra vonatkozóan az Újszövetség írásait kell tekintenünk és azokban kell felfedeznünk Jézus igazi tanításait és személyét. Ez a felfedezés a következetes történeti módszerekkel történhet, a szövegösszefüggések értelmezésével, amelyek gyakran feltételezésekhez vezethetnek az előre megállapított kijelentések helyett. Két évszázadon keresztül a bibliatudomány az értelemre és a tudásra támaszkodva olyan eredményekhez jutott, amelyek alapján megállapítást nyert, hogy némely korábbi ítéletek veszélyesek, mások pedig értékesek.

Egy példát szeretnék felhozni: A. Malet húsz évvel ezelőtt egy kis könyvet jelentetett meg, amelyben azt bizonygatta, hogy a karácsonyi történet hasonlít egy regény témájához. A születési történet azért formálódott ki, hogy bizonyítsa Jézus nagyságát Keresztelő Jánossal szemben, és úgy mutassa be Jézust, mint az új Mózes: apja József, aki álmot lát, akárcsak az Ószövetségben Mózes elődje József; születése körülményeihez szintén gyermekgyilkosság kapcsolódik; Egyiptomba megy és visszatér; a mágusok köszöntik őt, akárcsak az egyiptomi mágusok Mózeset. Röviden, Jézus születési történetében a Mózesről szóló ószövetségi történet újraírását láthatjuk. Mindezek ellenére nem vádolhatjuk az evangélium íróit csalással és tiszteletlenséggel: ők egyszerűen koruk ismert irodalmi megoldásához folyamodtak.

A könyv éles ellenszenvet váltott ki azoknak a keresztényeknek részéről, akik úgy látták, hogy ezáltal veszélyben forog a Biblia tekintélye és alássa a hitet. A szabadelvűek ezzel szemben úgy gondolták, hogy a könyvben közöltek a Bibliával kapcsolatos értelmezéseket meggazdagítják. Nem csökkenti a történet értékét, sokkal inkább megérthetjük annak igazi üzenetét és jelentőségét. A Biblia tekintélyét nem semmisíti meg, hanem arra ösztönöz, hogy újból és újból felülvizsgáljuk különböző módszerekkel annak mondanivalóját.

3. Jézus tanításaira való figyelés

A keresztény hagyomány és az egyház sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított Jézus személyének, mint tanításainak. Az apostoli hitvallás második

tétele Krisztusról szól és annak figyelmes vizsgálata tanulságot tartalmaz. Megfigyelhető, hogy e tétel egyrészt fogantatásáról és születéséről, másrészt haláláról és feltámadásáról szól, de semmit sem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mi történt e két esemény között. Nem tesz említést tanításairól és életpéldáiról.

A szabadelvű protestánsok számára a Jézus személyével kapcsolatos események másodlagos jelentőséggel bírnak. Vallják, hogy nem elég megállapítani azt - amint az apostoli hitvallás teszi -, hogy született és meghalt. Az evangéliumok lényege abban áll, amit Jézus tanított istenről, emberről, a világról, valamint ahogyan élt és cselekedett. A tanítás mindig fontosabb a tanítónál.

A klasszikus protestantizmus Jézus három tisztét, méltóságát emeli ki: királyi (ő uralja és irányítja a világot), megváltói (önmagát adta a világ megváltásáért) és főpapi (közbenjár). Az ortodox protestantizmus különösen kihangsúlyozza Krisztus halálát, az érettünk kiöntött véréét, engesztelő áldozatát. Ezzel szemben, a szabadelvű kereszténység első írásai közé számító, a lengyel unitáriusok Rákow-i kátéja már 1605-ben prófétai tisztességét emelt ki, és ennek nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint kereszthalálának. Egyes szabadelvű keresztények úgy vélik, hogy Jézus keresztfeszítését történelmi körülményekkel is meg lehet magyarázni; kereszthalála ugyanis nem teológiai szükségyszerűség az ember megváltásához (...).

A szabadelvű amerikai teológus, John Cobb könyvet írt Jézusról, amelyben részletesen elemzi tanításait, cselekedeteit, életpéldáit, de nagyon keveset írt haláláról. Véleménye szerint, ha Jézus nem a kereszten halt volna meg, akkor is lehet Messiás, megváltó, mégpedig az ő tanításai és életpéldái által.

A szabadelvűség nem egyenlő a felületes gondolkozással. Jézusra hallgatni azt jelenti, hogy neki engedelmeskedünk és követjük őt. A szabadelvűség hívei nem ítélik meg mások felett, de önmagukkal szemben igényesek. Jézus tanításai életformát jelentenek számukra, amelyet a mindennapi életben kell felmutatni.

4. Más vallások iránti nyitottság

A hagyományos kereszténység igen keményen ítélte el a nemkeresztény vallásokat. Határozottan állították, hogy nincs más igazi kijelentés, csak az, amit a Biblia tartalmaz; minden más kijelentés hamis, félrevezető, sátáni, és ezért el kell utasítani.

Ezzel ellentétben a szabadelvűek állítják, hogy Isten mindenhol a világban kinyilvánítja magát és cselekszik, ezért autentikus szellemi értékeket más vallásokban is találunk.

A Biblia nem tanítja a kizárólagosságot, ellenkezőleg, elutasítja azt. Például, a Bibliában olvassuk, hogy Ábrahám kérte Melkisédeket - pogány pap -, hogy áldja meg; az Ószövetség nagyon sok olyan tudósítást tartalmaz, amelyek egyiptomi, babilóniai, perzsa hatást mutatnak. Az Újszövetségben a mágus - aki csillagimádó volt - Bethlehembe ment tisztességet tenni Jézusnak; Jézus csodálta a római százados hitét, aki valószínűen politeista vallású volt; Pál apostol kijelenti Lisztrában, hogy Istennek mindenütt vannak tanúi, Athénban pedig pogány költőktől és filozófusoktól idéz.

Ehhez hasonlóan, a kiemelkedő szabadelvű teológusok, mint például Troeltsch, Schweitzer, Tillich, Hick és Cobb a vallásközi dialógus szükségességét hangsúlyozták. Ismeretes, hogy a szabadelvű nemzetközi vallásos szervezet, az Unitárius Világszövetség, megalakulása óta (1900) a vallások közötti megértést szorgalmazta és ezt teszi ma is.

A szabadelvűek, amikor a vallásközi dialógust szorgalmazzák, nem akarják feladni az evangéliumok üzeneteit, nem egy szinkretikus vallásosság kialakítására törekednek. Úgy értékelik, hogy amint a keresztényeknek van mit nyújtaniuk a nem-keresztény vallások számára, ugyanúgy azoknak is vannak olyan értékeik, amelyeket a keresztények elfogadhatnak.

5. Egyéni meggyőződés nyitottsága és pozitivitása

A szabadelvű protestantizmus mindig nagy hangsúlyt fektetett az egyéni vallásos életre. Ezért gyakran érte az a vád, hogy elhanyagolja az egyház, a közösség szerepét. Ez azonban téves felfogás, mert a szabadelvűek mindig az egyházban és egyházzért dolgoztak. Tevékenyen hozzájárultak a két világháború közötti időben az ökumenikus mozgalom elindulásához és mindig nagy fontosságot tulajdonítottak a társadalmi kérdéseknek.

A liberális individualizmus három fontos tényezőjét emelhetjük ki:

a) A személyes felelősség. Minden személynek joga van és felelőssége, hogy kialakítsa egyéni véleményét. Nem olvadhatunk bele csak egyszerűen a közösségbe, rábízván a gondolkodás, a beszéd és a cselekvés felelősségét másokra (...)

b) Különböző vallásos felfogások tisztelete. A szabadelvűség nemcsak azt kívánja meg, hogy dialógust folytassunk más vallásos felfogások képviselőivel, hanem leszögezi, hogy a vélemény- és nézetkülönbségeket tisztelni kell. Alexander Vinet mondotta, hogy ahol nincs tévedés, nincs igazság. Ez az oka annak, hogy a szabadelvűek pluralisták vallásos meggyőződéseikben.

c) Az intézmények - legyenek azok egyháziak vagy polgáriak - relatív értékekkel bírnak. Ez nem azt jelenti, hogy az intézmények nem fontosak, hanem azt, hogy tevékenységüket nem kényszerítés, hanem az emberek szolgálata érdekében kell kifejteniök. Az egyház szerepe nem abban áll, hogy dogmákat kényszerítsen az emberekre, hanem abban, hogy segítse a személyes vallásos meggyőződésük kialakításában, formálódásában.

6. A dogmák relativizmusa

A szabadelvű protestánsok számára nincsenek kötelező érvényű dogmák, hanem csak hitelvek. Úgy értékelik, hogy a dogmák egy adott hely és kor vallásos igazságainak a kifejezései voltak. A dogma az istentiszteletnek az objektív feltétele, a hitelvek a vallásos hitnek a kifejezései (...)

A szabadelvűek azt vallják, hogy napjainkban a teológia feladata nem egy sajátos korban és helyen megfogalmazott dogmáknak az ismétlése kell legyen, hanem az, hogy az evangélium üzenetét a ma embere számára kifejtse, értelmezze és alkalmazza. Amit elvégeztek a zsinatok saját korukban, azt kell nekünk is ma elvégeznünk, tudván azt, hogy a hit megnyilvánulásainak megfogalmazásai mindig viszonylagosak. Számptalan megfogalmazási lehetőség áll előttünk, ami a mi szabadságunknak a bizonyítéka.

Konklúzióképpen feltehetjük a kérdést: van-e helye és szerepe a szabadelvű gondolkodásnak a kereszténységben? Válaszunk határozott: Van! - Mert a vallás, a teológia világában is szükség van a szabad gondolkodásra, mérlegelésre, a kritikai hajlamra. Ezekkel a lehetőségekkel élni kell, hogy időről-időre megújuljon a teológia és az egyház.

Dr. GAAL GYÖRGY

Id. GYERGYAI ÁRPÁD, A VÉRÁTÖMLESZTÉS ÉS AZ ANTISZEPTIKUS SEBÉSZET ÉRDÉLYI ÚTTÖRŐJE

A kissolymosi Gyergyai család történetét a XVII. század közepéig tudjuk visszavezetni. Ekkor, 1652. június 28-án II. Rákóczi György Gyergyai Mihályt kiemeli a székely szabadok közül és a lófők rendjébe sorolja. Ez a Mihály Kibédről Bözödre költözik, az ő fia, Péter pedig Kissolymosra. Innen veszi a család hagyományos előnevét. Gyergyai Péter fiáról, Pálról (1689-1751) már számos adat maradt fenn. A kolozsvári Unitárius Kollégiumban diákoskodott, 1711 áprilisában "iskolafőnöknek" (szeniornak) választották, majd 1713 áprilisától egy évig Torockón volt igazgató-tanító. Azután visszatérve Kolozsvárra megnősült és végleg itt telepedett le. Két ízben is jómódú özvegyet vett feleségül, úgyhogy rövidesen a tekintélyes polgárok közé emelkedett. 1718-tól a város ügyeit intéző százas tanács tagja, 1721-ben a szebeni országgyűlésre küldött egyik követ. A városi tanács jegyzője, exactor, osztóbíró, szőlősgazda. Nevét igazán maradandóvá azonban Kolozsvár első, 1734-ben keletkezett latin nyelvű városleírása teszi. Három tanácsostársával együtt állította össze ezt a máig is gyakran idézett, kétszer magyarra fordított, minden korabeli feliratot megőrkítő ritka becsű dokumentumot.¹

Gyergyai Pál első házasságából született Pál (+1784) fia már apja életében a városi tanács unitárius titkára, 1753-ban pedig a centumpáterek közé választják, s az 1760-as években a szebeni diétán képviseli városát. Idősebb Pál második feleségétől való Mihály (1747-1828) fia 1781 decemberében lesz a százas tanács tagja, később a város osztóbírója, az Unitárius Kollégium pénztárosa. Polgári foglalkozása szerint ötvös volt, 1916-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéziratárába került mintakönyve egyedülálló értéket képvisel.² Mihály egyik fia, Ferenc (1785-1845) Kolozsvárt híres ügyvéd, a másik, Sámuel (1794-1851) viszont az Unitárius Kollégium, majd a Királyi Liceum jogi tanfolyama elvégzése után 1816-tól a Szebenben székelő Erdélyi Kincstartóság szolgálatába szegődik. Itt hosszas gyakornokság után 1834-től fogalmazó, 1838-tól titkár lesz. Ekkor éri el a fizetése azt a szintet, hogy nősülésre gondolhasson: Ferenc bátyja legidősebb lányát, a nála 27 évvel fiatalabb Borbálát veszi feleségül.